

Toplumsal Dini Meselelere Kritik Analitik Bakış

Hasan Kafalı*

Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Denizli, Türkiye

Özet

Dinin toplumsal fonksiyonları olarak anlam sunma, sosyalleştirme, meşrulaştırma, birlik ve bütünlük sağlama gibi fonksiyonları sayılabilir. Bunlar olumlu fonksiyonlardır. Bunun yanında dinin çatışmalara ve bölünmelere sebep olma gibi olumsuz olarak değerlendirilebilecek fonksiyonları da sayılmaktadır. Dinin sosyal yapılanması ve algılanmasından kaynaklanan bu yönü ona dikkatli yaklaşılmasını gerektirmektedir. Olay ve olguların her türlü sonucunu görmeye çalışmayı ifade eden kritik analitik düşünme dinin anlaşılmasından kaynaklanabilecek olası olumsuzlukların fark edilmesi ve önceden tedbir alınabilmesi için fevkalade bir imkân sunmaktadır. Analitik düşünme konu edindiği kavramı unsurlarına ayırarak değerlendirmeyi gerektirir. İlk dönem İslam alimleri dini mirası, unsurlarına ayırarak ilim dallarını ortaya çıkarmışlardır. Bu taksimata göre toplum yapısı da şekillenmiştir. Toplumsal yapının ve bilimsel yaklaşımın geçirdiği büyük dönüşüm dine yaklaşımın ve dini unsurların farklı olarak tanımlanması gereğini beraberinde getirmektedir. Bildirimiz toplumsal dini meselelere kritik analitik bakış ile yaklaşmanın esas ve ilkelerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla dinin toplumsal yaşamı şekillendirmesinde etkili olan boyutlarının ontolojik, epistemolojik ve metodolojik olarak ele alınmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Toplum, Din Sosyolojisi, Kritik Düşünme, Analitik Düşünme.

Toplumsal Dini Meselelere Kritik Analitik Bakış

Abstract

The social functions of religion include providing meaning, socializing, legitimizing, providing unity and integrity. These are positive functions. In addition, functions of religion that can be evaluated negatively, such as causing conflicts and divisions. This aspect of religion, which arises from its social structure and perception, requires careful approach to it. Critical analytical thinking, which expresses trying to see all kinds of consequences of events and phenomena, offers an extraordinary opportunity to realize the possible negativities that may arise from the understanding of religion and to take precautions beforehand. Analytical thinking requires evaluating the concept by separating it into its elements. The first period of Islamic scholars revealed branches of science by separating the religious heritage into its elements. According to this division, the social structure has also been shaped. The great transformation of the social structure and scientific approach brings with it the need to define the approach to religion and religious elements differently. Our paper aims to determine the principles and principles of approaching social religious issues with a critical analytical view. For this purpose, it has been tried to deal with the ontological, epistemological and methodological aspects of religion that are effective in shaping social life.

Keywords: Religion, Society, Sociology of Religion, Critical Thinking, Analytical Thinking.

1. Giriş

Analitik düşünmek bir konuyu parçalarına ayırarak düşünmek demektir. Analitik düşünen bir beyin, bir bütünün parçalardan oluştuğunu bilir. Bütünün ise parçalarının toplamından daha fazlası olduğunu da bilir. İnsanoğlu bir konuya baktığında onu bütün olarak ele almak eğilimindedir. Kaliteli düşünmek olarak niteleyebileceğimiz analitik düşünme ise bu bütünün parçalarını görebilme becerisidir. Konu hakkında Türer'in tanımlamasının problemi iyi

*Corresponding author: Address: Dr. Hasan Kafalı, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri ABD, Denizli, Türkiye, E-mail address: hkafali@pau.edu.tr

açıkladığımızı söyleyebiliriz. Tüerer'e göre insanın doğal olarak düşünen varlık olması onu doğal olarak iyi düşünen kişi yapmaz. Düşünme ile iyi düşünme arasındaki fark, yürüme ile dans etme arasındaki farka benzer. İlki doğal olarak öğrenilirken ikincisi çaba ve yetenek gerektirir. Eleştirel düşünme, bir üst düşünme becerisidir. Tüerer eleştirel düşünmenin bilgelik erdeminden başka bir şey olmadığı şeklinde kanaat bildirmektedir.(Celal Tüerer t.y.) Tüerer'in de işaret ettiği biçimiyle analitik düşünmenin dine de uygulanabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda dine analitik bakabilmek demek onun çeşitli alt unsurlardan müteşekkil olduğunu düşünebilmeyi gerektirir. Bu bir metodik yaklaşımdır. Doğru düşünmek için metod probleminin üzerinde durulması gerekmektedir.(Başçı 1997:216) İslam tarihine bakıldığında ilk dönem alimlerinin dine analitik bakabildiklerini görüyoruz. Dinin bir bütün halinde indirilmesinden sonra ilk dönem alimleri onu inanç, uygulama, yöntem açılarından parçalarına ayırarak kelim, fıkıh, hadis, tefsir ve usul gibi ilimler oluşturmuşlardır. Bu sayede İslam dini hayatın her alanında ortaya çıkan problemlere karşı çözüm üretebilme konforuna kavuşmuştur. Daha sonraki dönemlerde bu şablon çerçevesinde oluşan toplum yapısı içerisinde ilimlerin tasnifi sayesinde dine analitik bir bakış sağlanmıştır denilebilir. Yani dinin toplum hayatında etkin bir rol oynadığı geleneksel toplumda dini alanda yapılan bu analitik ayırım toplumun da hayata analitik bakabilmesine imkân vermiştir. Çünkü birçok sosyoloğa göre bilginin inşa edilmesinin çözümlenmesi toplumsal gerçekliğin anlaşılmasında anahtar rol oynar.(Yücedağ 2016:130) Geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçilmesinden sonra ise dini ilimlerde görülen bu parçalı düşünme tekniğinin toplum hayatına etkisinin azaldığını söylemek mümkündür. Hatta öyle ki bugün sıradan bir vatandaşın fıkıh, kelim gibi ilim dallarının ne iş yaptığını bildiğini iddia etmek çok zordur. Oysa sıradan bir vatandaşın dine ihtiyacı bu ilimlerin ürettiği bilgiler üzerinden karşılanmaktadır. Yani sıradan bir vatandaşın dini kendine mal edip ondan faydalanması için dini ilimlerin tasnifini bilmesi gerekmektedir. Modern hayat tarzı çerçevesinde hızlı ve sıkışık olarak yaşanan gündelik hayatta bireylerin geleneksel dini tasnif içindeki ilimleri ayrıntılı olarak öğrenip hayatlarına geçirmeleri mümkün olmamaktadır. Bu imkânsızlık içinde bireyler dine analitik olmayan toptancı bir bakış geliştirmektedirler. Dinden faydalanmayı uman fakat ondan gündelik hayat içinde nasıl istifade edeceğini bilmeyen bireylerde toptancılık gelişecektir. Analitik olmayan bir bakış dine ve dindarlık olgusuna toptancı bir bakış getirecektir. Dine dair analitik düşünebildiğimizde dine ve dindarlara karşı toptancı bir bakış açısından kurtulmuş oluruz. Toptancılık bir dinin mensuplarına karşı çok kolay sınıflandırıcı ve kategorize edici bir yaklaşımdır. Kendini dindar olarak tanımlayanların toptancı bakışı görece daha az dindar olanlara karşı sınıflandırıcı ve tahkir edici bir yaklaşıma neden olabilecektir. Örneğin tesettür kuralına veya alkol sınırlamasına uymayan bir birey toptancı bir bakış açısıyla bakıldığında dindar olmamakla suçlanabilir. Ancak bu bireylerin diğer hareketlerinin dine uygun olabileceğinin düşünülmesi analitik ve unsurlarına ayırıcı düşüncenin bir sonucu olacaktır. Bunun için dini toplumsal meselelere bakışta analitik düşüncenin uygulanması dinin doğru iletişim biçimlerine uygun olarak anlaşılmasını sağlayacaktır. Dindar kesimin bu toptancı bakışının toplum içinde görünmeyen gettolar oluşturduğunu söylemek mümkündür. Analitik bakışın yaygınlaştırılmasıyla elde edilecek kazanımlardan birinin dindar ve dindar olmayanlar şeklinde toplumda ortaya çıkan görünmeyen gettoların yıkılması olacağını söyleyebiliriz.

İlk dönem İslam düşünürleri diyebileceğimiz alimlerin analitik bakışın gereğini topluma parçalı bakarak değil din kavramına parçalı bakarak sağladıklarını söyleyebiliriz. Onlar, dinî ilimler içinde bu tasnifi dini fıkıh, kelim, tefsir, hadis gibi ilim dallarına ayırarak sağlamışlardır. Bu tasnif sayesinde peygamberin vefatından sonraki bin beş yüz yıllık dönemde Müslüman toplumun sorunlarına çözümler üretilebilmiştir. Ancak teknolojinin ve uzmanlaşmanın ortaya çıkmasıyla beraber dinin, hayatın bütün problemlerine çözüm üretmekten uzaklaştığı ve bir kurum olarak diğer kurumlarla eşitlendiği zaman diliminde dinin sosyal konumuna dair yaklaşımlarda bir kafa karışıklığının görüldüğünü söyleyebiliriz. Bildirimiz bu kafa

karışıklığına dair bir çözüm yolu üretebilmeyi amaçlamaktadır. Biz bu çözümün sosyal bilimlerin bilimsel yaklaşımı olan ontolojik, epistemolojik ve metodolojik olarak ele alan parçalı yaklaşımı ile mümkün olacağını düşünüyoruz. Sosyal bilimlerde bir paradigma ontoloji, epistemoloji ve metodoloji doğrusunda varolur. Üçünün birden varolduğu bir doğrultuda bir anlayış üretir, bilgi üretir ve çözüm yöntemleri ortaya koyar. Dini paradigmayı bu çerçevede ele almak hem analitik düşünmenin gereğini yerine getirmek açısından faydalı olacaktır, hem de dinden istifade etmek isteyenlerin ondan daha kolay yararlanmalarına imkan sağlayacaktır. Öte yandan teknolojik ve popüler saiklerle dine muarız olan kesimlerin eleştirilerinin önüne bir set çekilmesi açısından faydalı olacaktır. Günümüz sosyal bilimcilerinin ve ilahiyatçılarının dine bu ortak pencereden bakmalarının konunun hem analitik olarak ele alınmasında hem de çeşitli boyutlarının görülmesinde faydalı olacağını söyleyebiliriz.

2. Dine Ontolojik Yaklaşım

Ontoloji dünyayı ya da onu oluşturan bir parçasını anlamının bir yolunu aramak, söz konusu alanda ne tür şeylerin var olduğu ya da var olabileceği ve bunların varoluş koşulları, bağımlılık ilişkileri vb. hakkında birtakım varsayımlar ortaya koymak demektir.(Gordon Marshall 2021b) Daha özet olarak bireylerin nereden geldiğini ve neden var olduğunu sorgulamalarını anlatan kelime olarak karşımıza çıkar. Konuyu ele alırken dinin birey ve toplum hayatına ne açılardan girmesi gerektiği üzerine fikir yürütülecektir.

Dinin geleneksel usullerle aileden ve çevreden öğrenildiği bir toplum yapısında bireyler dinin varoluşla ilgili sunduğu bilgileri hazır olarak bulmaktaydılar. Bu hazır bulmuşluk bireylerde sorgulamadan ve birtakım problemlerle karşılaşmadan dinin sunduğu kalıp ve şablonlarla hayata bakmayı beraberinde getirmekte idi. Fakat aile üzerinden sosyalleşmenin zayıflaması, internet ve sosyal medya üzerinden bir toplumsallaşmanın ortaya çıkmasıyla beraber bireylerin varoluşla ilgili soruları kendi başlarına baş etmeleri gereken bir probleme dönüştürdü. Dini eğitim sisteminin de geleneksel usulle yapılandırılmış olması dolayısıyla genç bireylerin varoluşsal alanda yalnız kaldıkları söylenebilir. Bu yalnızlığın yine dinin sunduğu cevaplarla giderilebileceği aşıkardır. Bu minvalde analitik bir unsurlarına ayırma faaliyeti ile din ve varoluş problemi olarak bir başlıklandırmanın yapılmasının uygun olacağını söyleyebiliriz. Bu başlıklandırmanın sosyal medya ve sosyal bilimlerin kullandığı varoluş problemi üzerinden yapılandırılmasının hızlı ve pratik bilgi arayan modern bireyin kullanımına daha uygun olacağını söyleyebiliriz. Geleneksel söylemde kelimeler ve akaid ilminin kendilerine ait bir sistemle varoluşa dair cevaplar ürettikleri muhakkaktır. Ancak bu ilim dallarının kendilerine ait bir şablon, literatür ve jargonları vardır. Varoluşa dair cevaplar arayan bireyin öze ulaşabilmek için bu dış kabuğu aşması gerekmektedir. Halbuki hız ve haz çağında yaşayan bireyin bu araçsallığı aşmaya ne zamanı ne de mecali vardır. Bu halde dinin ortaya koyduğu cevapları varlık felsefesinin, sosyal bilimlerin ve dolayısıyla dijital medyanın şablonu içinde sunmanın dine bir zararı olmadığı gibi ona ihtiyaç duyan modern bireyin imdadına yetişeceğini söyleyebiliriz. Bu konuda somut örneklemelerde din felsefesinin argümanlarının ve bilimsel verilerin kelimeler ve akaid ilminin argümanlarıyla buluşturulmasının çok faydalı olacağını söyleyebiliriz.

Dinin toplumsal alandaki varoluşuna dair kritik analitik yaklaşımda ilk olarak ele alınması gereken boyut ontolojik boyuttur. Ontolojik boyut varoluşla ilgili meseleleri ifade eder. İnsanoğlu nereden geldiği, nasıl var olduğu, yaşamın anlamı nedir gibi sorulara cevap aramaya çalışır. Bireyin anlamlı ve huzurlu bir hayat yaşayabilmesi için bu sorulara cevap bulması gerekir. Toplum arka planda kurduğu sahne ile bireyin bu ihtiyaçlarını da karşılar. Birey toplumsallaşırken toplumdaki bu kabulü de alır. Ailenin dahil olduğu sosyal ve kültürel çevre mensup olunan dine göre bu sorulara cevaplar üretir. Birey farkında olmadan bu kabulü

içselleştirir. Dinin bu konudaki hazır verileri ontolojik soruların cevaplanması açısından çok değerlidir. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an'daki ayetlerin bu manada tefekkürden çok anlamaya yönelik olması dikkat çekicidir. Bunlardan faydalanılması için anlama ve analitik düşünme açılarından yaklaşılması ise hayati önem arz etmektedir.(Gezgin 2018:18) Zaman zaman gelişim aşamalarındaki ve popüler kültürdeki muhalif olma akımına kapılarak bireyler dinin ortaya koyduğu ontolojik cevaplara karşı dursalar da ileri yaşlarda yine bu anlam şemasına geri dönüş yaparlar. Çünkü varoluşa dair dine alternatif olabilecek bir anlam şeması yoktur. Bu noktada Goldman düşünmenin bir sonraki adımının var olmanın zorunlu tazyikinden kaynaklandığını belirtir.(Goldman 2001:420) Yani var olmak konusunda düşünmek mutlak cevabın arandığı bir alandır. Dinin toplumsal durumuna dair ontolojik bir kritik analitik bakışta bu gerçeklik ile mevzuya bakılması gerektiğini söyleyebiliriz. Yani her bireyin dine muhtaç olduğu, yaşına ve popüler akımlara kapılarak aykırı fikirlere kapılabileceği ancak en nihayetinde dinin verdiği varoluşsal cevaplara ihtiyaç duyacağının kabulü önemlidir. Bu bakış açısı dinin gönderiliş amacına ve toplum içindeki gerçek konumuna hizmet edeceği için kritik ve analitik bir bakış açısı sağlayacaktır. Çünkü evrensel dinler bütün insanlara hitap etmeleri, hata yapmasına rağmen bireye her zaman geri dönüş imkânı sağlamaları ile bireylere hayatları boyunca açık kapı bırakmaktadır. Örneğin bu konuda İslam dininde birçok ayet ve hadis bulunmaktadır. Hiç günah işlenmeseydi insanoğlunun yerine yeniden hata yapacak bir topluluğun yaratılacağı bildirildiği hadis, Kur'an da ki “ey insanlar” şeklinde başlayan hitaplar, dinin hata yapan, eksik olan bireye gönderildiğini göstermektedir. Dinin bu şekilde bütün insanların istifadesine sunulmuş bir anlam şeması, faaliyet takvimi, toplumsal sermaye olduğunu ortaya koymasına rağmen insanoğlunun bireysel özelliklerinden ve toplumsal örgütlenmesinden kaynaklanan sebeplerle dini sadece ondan belli miktarlarda yararlanan kesime mal edildiği görülmektedir. Daha doğrusu ondan istifade eden kesimin dini kendine mal ederek diğerlerini ötekileştirdikleri görülmektedir. Bu kendine mal etme sürecinin genellikle sosyolojik saiklerle ortaya çıktığı görülür. İlim ve hikmetin dünyevi bir boyutunun da olması, onun dünyevi bir sermaye gibi muamele görmesine neden olabilmektedir. Bu muamele ile dinin ilim ve hikmet boyutu adeta sermaye, otorite, güç, iktidar gibi sahip olanın olmayan üzerine bir üstünlük kurmaya yeltendiği bir konuma düşmektedir. Dini metinlerde bu ihtimalin gözönünde bulundurulduğu hitapların buna göre yapıldığı görülebilir. Örneğin “halis din yalnız Allah'ındır”(Feyizli 2007:Zümer 39/3) ayeti ve “Allah'ın dinine yardım ediniz” (Feyizli 2007:Muhammed 47/7)ayetlerindeki hitaplarda dinin yalnız Allah'a ait olduğu vurgusu ile dinin yalnız bir gruba, zümreye tapusunun verilemeyeceğinin mesajının verildiğini görmek mümkündür. Dine dair yapılacak ontolojik bir kritik analitik bakışta dinin gerçek pozisyonuna dönüşün en kritik ve analitik bakış olacağını söyleyebiliriz. Din kendini bu şekilde ifade ettiğine göre onu gönderildiği şekliyle kabul etmek en doğru yorum olacaktır. Toplumsal örgütlenmeden dolayı ortaya çıkabilecek yanlışlıkların farkında olmak en kritik analitik bakış olacaktır.

3. Dine Epistemolojik Yaklaşım

Epistemoloji bildiğimiz şeyleri nasıl bildiğimiz ile ilgilenen alt bilim dalıdır. Daha çok felsefi anlamda kullanılmasına rağmen her bilim dalı için epistemoloji söz konusudur.(Gordon Marshall 2021a:203) Yani her bilim dalının bilgilerini nasıl elde ettiği epistemolojinin konusudur diyebiliriz. Dini önermelerin doğruluk değerini epistemolojik perspektifle daha iyi gerekçelendirebiliriz. Dini bilgilerin elde edilmesi de tarihi süreçte analitik bir bakışla oluşturulmuştur. Nakillerin sahih kaynak ve yolla ulaşmasını araştırmak için hadis ve tefsir ilimleri, akla dayanan sağlıklı bilginin üretilmesi için de usul ilimleri üretilmiş ve kullanılmıştır. Ancak yukarıda da izah edildiği gibi dini bilgiyi ortaya koyan ilimlerin çok ve çeşitli olması dini bilginin tam olarak anlaşılmasına neden olabilmektedir. Ayrıca dini bilginin kaynaklarından olan hadis ilminin de bir takım problemleri yaklaşım tarafından irdelenmesine

neden olabilmektedir. Bu tür yaklaşımlar hadis ilminin tümüne karşı bir şüphe oluşmasına neden olmaktadır. Bütün bu karmaşıklığın ortadan kaldırılabilmesi için yeni bir epistemolojik yaklaşımın ortaya konması ihtiyacı dile getirilebilir. İşlevse dini bilgiyi birleştiren bir epistemolojinin inşası bize bütünü parçalarının toplamından daha fazlası ettiğini gösterecektir. Yani epistemoloji söylemi bizi Kur'an ve hadisin dini alanda kullanımının bir önem derecesi hiyerarşisi değil, dini bilgi heterarşisi (eşgüdümü) içerdiğini genellemesine götürecektir. Bu anlamda dini bilgi epistemolojisi söyleminin ilk dönem ulemanın ortaya koyduğu parçalarına ayırarak düşünme faaliyetinin devamı mahiyetinde bilgi sistematüğünü güncelleyeceğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Epistemolojik yenilenmede somut örnek olarak verebileceğimiz bilgi yine bir hadise dayanmaktadır. İlgili hadis ele alınış biçimiyle genellikle dini gruplar arasında bir ihtilaf ve rekabete neden olmuştur. Söz konusu hadis dini toplumsal meselelere bakışta önemli bir hadis olan ve “fırkayı Naciye” hadisi olarak bilinen hadistir. Bu hadise göre Hz. Peygamber ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını ve içlerinden birinin kurtuluşa ereceğini söylemiştir. Bu fırkanın hangisi olacağı sorulduğunda ise “benim yürüdüğüm yolda ve ashabımın yolunda yürüyenlerdir” buyurmuşlardır.(Mace 1982:Fiten 17; Tirmizi t.y.:İman 18) Söz konusu hadis sıhhat açısından farklı değerlendirmelere tabi tutulabilir. Sıhhat derecesi hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre hadisin mevzu olduğu hakkında bir delillendirme yoktur. Sıhhat derecesinden öte bu hadisin İslam toplumundaki grup yapılarını çok derinden etkilediği görülmektedir. Meşruiyetlerini bu hadise dayandırmak isteyen birçok grup doğru grubun kendileri olduğu iddiası ile hareket etmişlerdir. Bu anlam İslam toplumunda grupların kendilerinin doğru, diğerlerinin ise yanlış oldukları iddiasını beslemiştir. Halbuki Hz. peygamberin bu hadisi ne amaçla söylediği ve onun hitap ettiği sahabenin ruh hali hadisin değerlendirilmesinde dikkate alınmamaktadır. Diğer birçok hadisi şerifte sahabenin kendilerinin akıbetleri ile ilgili hususlarda çok mütevazi oldukları görülmektedir. Yani kendilerini sorgulama ve istikamet arama noktasında titizlik gösterdikleri bilinen bir gerçektir. Hatta bu konuda Hz. Ömer'e atfedilen bir haberde “cennete tek kişi girecek deseler o ben miyim diye ümit ederim, cehenneme bir kişi girecek deseler o ben miyim diye korkarım” dediği rivayet edilmektedir. Sahabenin bu bilinç üzere olduğunu gören ve bilen Hz. Peygamberin kendisinden sonraki muhtemel gruplaşmaları doğruya kanalize etmek için, bu grupların kendilerinin kurtuluşa eremeyen firkalardan olacaklarını düşünerek, yani o günkü toplumsal bağlamı göz önüne alarak bunu ifadelendirdiği düşünülebilir. Halbuki özellikle Hz. Osman'ın hilafetinden sonraki dönemde grupların kendilerinin haklı ve kurtuluşa eren gruplar oldukları iddiası ile ortaya çıktıkları görülmektedir. Yani bu noktada kritik analitik düşünme hadislerin söylendiği toplumsal bağlamın göz önüne alınması demektir. Bu şekilde bakıldığında fırkayı Naciye hadisinin toplumsal grupların kendilerini konumlandırmalarında kendilerini kontrol edici bir fonksiyon göreceği düşünülebilir. Epistemolojik bir bakış açısının bilginin ne amaçla elde edildiğini de ortaya koymasından dini bilginin daha hedefe yönelik olarak kullanılmasına fayda sağlayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

4. Dine Metodolojik Yaklaşım

Metodoloji bir bilimde uygulanan yöntemlerin tümü olarak kullanılmaktadır. Tek tek yöntemlerin ele alındığı bir değerlendirmeden çok yöntemler üzerine düşünmenin ve incelemenin genel adı metodolojidir.(Gordon Marshall 2021a:498) Din alanında da uygulamaların ve amaca götüren yöntemlerin tümüne metodoloji demek yanlış olmayacaktır. Kadim gelenekte ilimlerin bilgi inşa etmek için kullandığı yöntemlerin tümüne dini metodoloji denilebilir. Ancak burada her ilmin kendine ait bir usul ilmi ortaya koymasının dini metodolojide bir parçalanmaya sebep olduğunu söyleyebiliriz. Bunun önüne geçilmesi için bir dini metodoloji kavramsallaştırmasına ihtiyaç olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Zamanın ve mekanın daraldığı modern toplumda dini bilgiye ihtiyaç duyan bireyin her İslami ilim için ayrı ayrı oluşturulmuş yöntemleri anlaması ve buna göre bilgi edinmesi imkansız

görülmektedir. Bunun için daha basit bir isimlendirme ile dini yöntem olarak bir insanın yapılması zorunlu görünmektedir.

Dini metodolojinin yani yöntemin birleştirilmesine dair örnek olarak Müslümanların hedef yönelimli davranışlarının analitik düşünce çerçevesinde dünyevi sınırlara çekilmesini söyleyebiliriz. Aklın işlevselleşmesinin hayatın her alanına etki etmesi ile din ve dünya dengesinin yeni kriterlere göre şekillendiği günümüzde din ve dünya dengesinin ağırlanamamasının ya uhrevi olana ya da dünyevi olana daha fazla meyletmeyi beraberinde getirdiği görülür. Bu problemin en uzman kişilerin hayatında bile problem olarak durduğu bir gerçektir. Bunun aşılabilmesi için klasik duruşa ve anlayışa karşı kritik analitik bir bakışın yararlı olacağı kanaatindeyiz. Buna göre metodolojik alanda dine kritik ve analitik bir bakış getirdiğimizde Müslümanların toplumsal olarak meselelere bakışlarında ahiretin varlığını ve Müslümanların nihai hedefinin ahirette iyilik elde etmek olduğunu koymanın kritik analitik düşünmenin ölçülebilirlik ilkesine aykırı olacağını söyleyebiliriz. Yani Dini alanda yapılacak bir kritik analitik düşünme düzenlemesinde toplumsal aşamada ahiretin varlığını nihai hedef olarak koymak kritik analitik düşünmenin amacından uzaklaşması olacaktır. Zira ahirette elde edilecek bir sonuç hem somutluk açısından bir muğlaklık doğuracak hem de bireylerde nihai hedefin objektif kriterlerden uzak bir noktaya evrilmesine sebep olacaktır. Bunun yerine kritik analitik bir dini toplumsal yapılanmada ahiret inancının bireyin kritik bakışının merkezine yerleştirilmesi daha uygun olacaktır. Buradan hareket edildiğinde epistemolojik ve metodolojik açılardan da dünya ahiret dengesinin gözetildiği çözümlerinin yapılması gerekecektir. Öte yandan sonucun ölçülmesi açısından hedeflerin bu dünyaya indirgenmesinin dini argümanlarla da uyumlu olduğu söylenebilir. Her Müslüman bireyin namazlarında okuduğu Rabbena dualarında geçen hem bu dünyada hem ahirette iyilik istenmesini salık veren dua örneği bu tür bir yaklaşımın geçerli olduğuna kanıt gösterilebilir.

Bir başka metodolojik örnek insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olacağı şeklindeki anlayışa yöneliktir. İnsanın yeryüzünde her zaman fesat [yıkım] yaratacağı Kur'an'da ifade edilir ama görevlerini Allah'ın halifeleri olarak görenler her zaman kalkınma için çalışacaktır. Ancak dinî bir toplumsal düzenleme yapılmasının önündeki engellerden biri de bunun yanlış anlaşılmasıdır. Kendilerini Allah'ın halifesi olarak görenler toplumdaki diğerlerini bunun dışında görürler. Böylece bir hak batıl sınıflandırması başlar. İnsanoğlunun varlığı ile Allah'ın halifesi olması şeklinde anlaşılması gerektiğini düşündüğümüz bu yaklaşımın doğru inşa edilmesi gerekmektedir. Metodolojik bir yaklaşım Allah'ın dini yeryüzünde bir karışıklık unsuru olarak göndermeyeceği ve bununla istenilenin meşru müdahale aracı olan yönetici sınıfının bu görevi yerine getireceğini bize söyleyecektir. Aksi takdirde kendini Allah'ın halifesi olarak hareket etme hakkına sahip görenlerin dinden bir anarşi üretecekleri metodolojik bir bakış açısının rahatça görebileceği bir gerçektir.

Analitik düşünmenin göstergelerinden biri yöneticinin elemanlarına karşı toptan suçlayıcı bir tavır takınmak yerine hata yapanı şahsi olarak uyarmasıdır. Dini alandaki hitabette de hata yapanların hatasının hata yapmayanlara mal edilmesi metodolojik bir hata olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en yaygın örneği genellikle camiye gelmeyenlerin camiye gelenler üzerinden eleştirilmesi ve deyim yerindeyse fırçalanmasıdır. Oysa metodoloji bir bakış açısı gelenlerin devamlılığını sağlamak için onlara hoş mesajlar verilmesi gerektiğini bize söyleyecektir. Analitik düşünme bize bu iletişimsel püf noktalarını görme yetisi de kazandırabilir.

5. Sonuç

Bu çalışmada toplumsal dini meselelere eleştirel analitik bir bakış çerçevesinde yaklaşılmaya

çalışılmıştır. Bu kapsamda dini unsurlarına ayırarak bakmanın yolları aranmıştır. Toplumun dini anlayışına şekil vermesi açısından dini ilimlerin tasnifine dikkat çekilmiş ve ilk dönem alimlerin dine analitik bakarak dini inanç, uygulama ve yöntem çerçevesinde çeşitli ilim dallarına ayırdıklarına dikkat çekilmiştir. Zaman içinde bu ilim dallarının kendilerine ait birer çerçeve, literatür ve dil geliştirdikleri tespiti yapılmıştır. Toplumun da bu sınıflandırma çerçevesinde dine yaklaştığı ve ondan istifade ettiği ortaya konmuştur. Ancak modern yaşamın hızlı ve özet bilgi arayan temposu içinde geleneksel dini dallandırmanın anlaşılmasının ve hazmedilmesinin dini bilgiye ulaşmayı zorlaştırdığı görülmektedir. Bu sebeple sosyal bilimlerin kullandığı ontoloji, epistemoloji ve metodoloji kavramsallaştırması ve tasnifinin din bilimleri için de kullanılmasının yerinde olacağı önerisi yapılmıştır. Bu kapsamda dini ontoloji, dini epistemoloji ve dini metodoloji olarak bütün dini müktesebatın yeniden karılması teklifi gündeme getirilmeye çalışılmıştır. Böyle bir yapılandırmanın hem dini bilgiye ulaşmayı kolaylaştıracağı, hem sosyal bilimlerin ürettiği bilgiden dini ilimlerinde faydalanmasına imkan sağlayacağı, hem de analitik düşünmenin gereği olan unsurlarına ayırarak değerlendirme gereğini yerine getireceği iddia edilmektedir.

Kaynakça

Başcı, Vahdettin. 1997. “Akıl ve vahiy yönünden doğru düşünme”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0(13).

Celal Türer. t.y. “KAD Nasıl Bir Faaliyettir? Yaşadığımız Hayata ‘İrfanı’ Çağırarak”. S. 41 içinde.

Feyzli, Hasan Tahsin. 2007. *Feyzü'l Furkan Kur'an-ı Kerim Meali*. Server İletişim.

Gezgin, Ali Galip. 2018. “Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi » Makale » Kur'an'da ‘Anlama’ya Dâir Kelimeler Üzerine Analitik Bir İnceleme -

Kur'an'ın Anlaşılması ve Türkçeye Doğru Çevirisi Açısından-”. 2018 1(40). Goldman, Roland. 2001. “Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi » Makale » Düşünme ve Dine Tatbiki”. 1(11).

Gordon Marshall. 2021a. “Epistemoloji”. *Sosyoloji Sözlüğü* 203.

Gordon Marshall. 2021b. “Ontoloji”, *Sosyoloji Sözlüğü* 543.

Mace, Ebu Abdullah Muhammed b Yezid er-Rebei el-Kazvini İbn. 1982. *Sünen-i İbn Mace tercemesi ve şerhi*. İstanbul : Kahraman Yayınları.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b İsa b Sevre es-Sülemi. t.y. *Sünen-i Tirmizi tercemesi*. İstanbul : Yunus Emre Yayınevi.

Yücedağ, İbrahim. 2016. “‘Habitus’tan ‘Mutatlaştırma’ya Toplumsalın İnşası”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (37):111-33.